

Empatija, prosocijalno ponašanje i samopoštovanje budućih odgojitelja

Jakopović, Ani

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:728421>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ANI JAKOPOVIĆ

**EMPATIJA, PROSOCIJALNO PONAŠANJE I SAMOPOŠTOVANJE
BUDUĆIH ODGOJITELJA**

Završni rad

Pula, siječanj 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

ANI JAKOPOVIĆ

**EMPATIJA, PROSOCIJALNO PONAŠANJE I SAMOPOŠTOVANJE
BUDUĆIH ODGOJITELJICA**

Završni rad

JMBAG: 0303066977, redovita studentica

Studijski smjer: Predškolski odgoj

Predmet: Trening socijalnih vještina

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Psihologija

Znanstvena grana: Razvojna psihologija

Mentorica: doc. dr. sc. Marlena Plavšić

Sumentorica: Đeni Zuliani, v. pred.

Pula, siječanj 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana _____, kandidatkinja za prvostupnicu _____ ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica

U Puli, _____, _____ godine

IZJAVA o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

_____ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

Sadržaj

1. UVOD.....	6
2. EMPATIJA	7
2.1.1. Emocionalna komponenta empatije	10
2.1.2. Kognitivna komponenta empatije	11
2.2. RAZVOJ EMPATIJE	11
2.3. VAŽNOST EMPATIČNE ODGOJITELJICE.....	15
3. PROSOCIJALNO PONAŠANJE	17
3.1. PROSOCIJALNO PONAŠANJE.....	18
3.2. TEMELJNI MOTIVI PROSOCIJALNOG PONAŠANJA	20
3.2.1. Moral i moralna odgovornost.....	21
3.3. POVEZANOST EMPATIJE, PROSOCIJALNOG PONAŠANJA I ALTRUIZMA 22	
4. SAMOPOŠTOVANJE	23
5. ISTRAŽIVANJE.....	25
5.1. SVRHA I CILJ.....	26
5.2. ZADACI I HIPOTEZE	26
5.3. ISPITANICE	26
5.4. POSTUPAK.....	27
5.5. MJERNI INSTRUMENT.....	27
5.6. REZULTATI I ZAPAŽANJA	28
5.7. RASPRAVA.....	35
6. ZAKLJUČAK	37
7. POPIS LITERATURE.....	38
8. SAŽETAK.....	40
9. SUMMARY.....	41

1. UVOD

Socijalno – emocionalni komponenta vrlo je važan čimbenik za cjelokupni razvoj čovjeka te je bitno od najranijeg djetinjstva utjecati na njezin razvoj. Okruženje u kojem dijete raste oblikuje njegov mozak te izgrađuje temeljne obrasce njegove ličnosti stoga je bitno da ono bude što kvalitetnije. Mnoga istraživanja ističu važnost razvoja intrapersonalnih i interpersonalnih sposobnosti za adekvatno funkcioniranje u svakodnevnom životu. Interpersonalna i intrapersonalna inteligencija podrazumijevaju prepoznavanje, razumijevanje, izražavanje i upravljanje vlastitim emocijama te uočavanje i shvaćanje emocija drugih ljudi. One su, dakle, ključne za učinkovito razumijevanje sebe i drugih. Djetetovu okolinu od najranije dobi čini njegova obitelj, no u današnje vrijeme roditelji imaju sve manje vremena pa glavnu ulogu preuzimaju odgojno – obrazovne ustanove. Prema tome, odgojiteljice bi trebale biti kvalitetno izgrađene osobe sa stečenim profesionalnim kompetencijama jer one prije svega svojim primjerom djeci daju model i uzor kako se treba odnositi prema sebi i drugima. U ovom radu govorit će se o vrlo važnim kompetencijama odgojiteljica¹, a to su: empatija, prosocijalno ponašanje i samopoštovanje.

U radu su iznesene brojne definicije empatije, govori se o njezinoj emocionalnoj i kognitivnoj komponenti i o njezinom razvoju. Nadalje se razmatra prosocijalno ponašanje koje se odnosi na pomažuće postupanje prema drugim ljudima, motivima takvog djelovanja i altruizmu. Osim empatije i prosocijalnog ponašanja u radu se proučava samopoštovanje odnosno slika koju osoba ima o sebi. Znanje koje osoba ima o sebi odnosi se na znanje o njezinim osobinama, procjenu njihovih vrijednosti te na emocionalne reakcije na to znanje.

Istraživački dio rada usmjeren je na obradu rezultata dobivenih anketom kojom se ispituje stupanj razvijenosti empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja studentica predškolskog odgoja, odnosno budućih odgojiteljica, postoje li razlike u stupnju razvijenosti s obzirom na dob i godinu studija ispitanica i javlja li se povezanost između empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja.

¹ U radu se termin odgojiteljica koristi kao rodno neutralni termin i odnosi se na osobe bilo kojeg roda.

2. EMPATIJA

Pojam empatije prvi je u engleskom jeziku upotrijebio njemački psiholog Edward Titchener 1909. godine prevodeći ga iz njemačkog izraza "Einfühlung", pojma koji se u filozofskim krugovima smatrao veoma važnom kategorijom filozofske estetike (Kalin, 2008). Objašnjavajući empatiju kao kognitivnu sposobnost razumijevanja unutarnjeg stanja druge osobe i kao određenu vrstu socijalno-kognitivnih veza (Wispe, 1968, 1987; prema Raboteg-Šarić, 1995).

Kasnije ju počinju sve više koristiti klinički i socijalni psiholozi koji se pokušavaju staviti u poziciju druge osobe kako bi se mogli uživjeti u stavove drugih i razumjeti njihove misli, osjećaje te stanje u kojem se nalaze, a da pri tome ne izgube vlastitu individualnost (Raboteg-Šarić, 1995). Kako bi doista mogli shvatiti kako se druga osoba osjeća treba pristupiti osobi bez unaprijed konstruiranih sudova, odnosno bez predrasuda. Tek tada je moguće osjećati istinsko suosjećanje.

Carkhuff empatiju definira kao sposobnost zavlčenja pod kožu druge osobe, koja nam omogućuje da sagledamo svijet njezinim očima (Bratanić, 1993; prema Bratanić, 2002). Kada osjećamo empatiju prema nekoj osobi mi imaginativno ulazimo u njezinu kožu te nastojimo svjesno spoznati negativna i pozitivna iskustva pitajući se kako bismo se mi osjećali i kako bismo postupili da se nalazimo u istoj situaciji.

Pojam empatije objašnjava se na mnoge načine te nije određen jednom konkretnom definicijom koja se može pronaći u nekoj literaturi, a za koju možemo tvrditi da je potpuna i bolja od ostalih. Postoje brojni radovi u kojima psiholozi iznose svoje definicije empatije mnogi potkrjepljujući svoje teorije istraživanjima. Istraživači se razlikuju i po načinu tumačenja empatije s obzirom na slične pojmove ili na pojmove i osjećaje koji znatno utječu na reakciju odnosno nastajanje empatije.

Hoffman je u jednom od svojih istraživanja naveo kako su motivi koji rezultiraju nastajanjem empatije situacijskog konteksta te se najčešće manifestiraju u osjećajima poput simpatije, krivnje, ljutnje i nesigurnosti. Mi ćemo se zadržati na simpatiji kao emociji koja je zainteresirala i Wispea. Kako navodi Wispe (1968 i 1986; prema Raboteg-Šarić, 1995), simpatija znači "uz patnju, sućut ili sklonost" što upućuje da je osoba sposobna razumjeti tuđu bol, patnju i druge neugodne emocije te primjereno reagiranje na njih uz određene neugodne čuvstvene doživljaje. Empatična osoba svjesno pokušava objektivno razumjeti pozitivna i negativna iskustva drugih te

je svijest o sebi pojačana dok je kod simpatije smanjena zbog subjektivnosti i djelovanja emocija pa dolazi do gubitka vlastitog identiteta. Upravo ta emocionalna komponenta empatije vrlo je važan čimbenik u njenom definiranju. Razumijevanje stanja u kojem se nalazi neka druga osoba uvelike ovisi i o samoj situaciji u kojoj se nalazimo mi sami te u uvjetima u kojima nastaje empatija.

Kako bi se moglo točnije definirati empatiju, potrebno je razumijevanje i poznavanje stanja unutarnje svijesti i svijesti o onome što se događa toj osobi i kako to djeluje ili može djelovati na nju. Sličnost definiranja empatije očituje se u brojnim definicijama u nastavku navedenih autora (prema Raboteg-Šarić, 1995).

Prema Hoffmanovoj definiciji empatija se javlja kao reakcija na pomaganje drugome u situacijama u kojima se ljudi ponašaju kao da se to događa njima, a ne nekom drugom te proživljavaju tu „nevolju“ kao vlastitu.

Za Batsona i suradnike empatija se javlja u situacijama kada je nevolja prisutna, no osoba ju ne doživljava kao vlastitu već se javlja osjećaj zabrinutosti i suosjećanja. Barnett empatiju tumači kao uzajamno dijeljenje emocija koje mogu ali i ne moraju nužno biti jednake.

U Thomsonovoj definiciji naglašeno je prisustvo „općeg emocionalnog tona“, odnosno osoba osjeća sućut prema drugoj osobi, no ne mora se u potpunosti složiti doživljenim emocijama.

Bryant ističe da osoba koja osjeća empatiju za drugoga prije svega mora kognitivno razumjeti osjećaje i motive kako bi se mogla poistovjetiti i uživjeti u situaciju u kojoj se osoba nalazi te emocionalno odgovoriti na prisutne emocije.

Ono što je zajedničko svim autorima u definiranju empatije je sposobnost čovjeka da prepozna, razumije i uživi se u tuđe osjećaje odnosno da suosjeća s drugom osobom, a ne da ga sažalijeva. Ta sposobnost daje čovjeku novu dimenziju gledanja svijeta „tuđim očima“. No to je puno jednostavnije za reći nego učiniti. Zašto je to tako i koji je razlog tome? Jesu li ljudi previše okupirani sami sobom i svojim obavezama?

Svi rezultati suvremenih istraživanja pokazuju da se razina empatije među mladom populacijom alarmantno smanjila, a razina samoljublja povećala što postaje veoma zabrinjavajuće (Alexander i Sandalh, 2018). Mnogo je teorija koje objašnjavaju uzrok toga, no niti jedna sa sigurnošću ne zna pravi razlog.

Ono što se zasigurno zna jest da manjak empatije dovodi do udaljavanja čovjeka od čovjeka i onemogućava uspostavu zdravih međuljudskih odnosa. Tvrdnja

da su ljudi po prirodi egoistični te da su tu zbog sebe i kako bi ostvarili vlastitu dobrobit, toliko je duboko ukorijenjena u čovjeka, da toga nije ni svjestan (Alexander i Sandalh, 2018). Ta misao vodi do udaljavanja ljudi jednih od drugih, ali i do konstantne potrebe za natjecanjem pojedinca da bude najbolji, pri čemu često dolazi do djelomičnog ili potpunog zanemarivanja drugih ljudi.

To se jasno može vidjeti među roditeljima koji neprestano samo hvale svoju djecu, bilo to za neki sport, obrazovanje ili nešto drugo, dok se iskreni razgovori o djeci rijetko susreću. Razlog tome su očekivanja od roditelja da zadovolje norme koja se od njih očekuju jer u suprotnom ne obavljaju svoj posao dovoljno dobro. Također je prisutna želja da se pokažu u najboljem svijetlu i natjecateljski stav.

Natjecateljski duh ne prožima samo roditeljstvo već i sva ostala područja ljudskog djelovanja (Alexander i Sandalh, 2018). Upravo zbog takvog načina razmišljanja i postupanja te straha ili srama od istinskog predstavljanja sebe kao ranjiva, slaba i nesavršena bića, međuljudski odnosi uglavnom ostaju poprilično površni. Međutim upravo kada čovjek skine masku s lica i iskreno progovori o sebi i svojim osjećajima te s druge strane pokaže razumijevanje drugoga i suosjećanje odnosno empatiju, povezivanje i zbližavanje s ljudima bit će puno lakše. Zašto su onda danas takvi odnosi toliko rijetki? Umjesto da u odnosima pronađemo podršku i razumijevanje zašto smo postupili ili donijeli neku odluku, često nailazimo na suprotno, na osude, nerazumijevanje što u čovjeku budi osjećaj srama. „Kako možeš dati dijete u jaslice?“. „Ja to ne bih nikada mogla!“. Dosta poznata i česta rečenica majki koje nisu dale svoju djecu u jaslice pa se osjećaju boljim majkama od drugih. Kroz taj i mnoge druge primjere možemo vidjeti da je osuda postala sastavni dio odnosa, umjesto da se veze temelje na davanju podrške. Kada bi ljudi prestali težiti savršenstvu i da budu „najbolji“ te počeli pokazivati empatiju, zasigurno bi društvene veze postigle višu razinu bliskosti.

Empatija je jedna od osnovnih i najvažnijih vještina kojom se održava svijest o drugima te uz ostale emocionalne i društvene vještine vodi do zadovoljavajućeg moralnog i emocionalnog razvoja (Shapiro, 1998). Povezana je sa suosjećanjem i razumijevanjem (svjesnost o osjećajima, perspektivama drugih ljudi, potrebama i mogućnostima) te moralnim ponašanjem (Shapiro, 1998). Razlikujemo emocionalnu i kognitivnu komponentu empatije jer empatična osoba ne samo da može osjećati tuđe osjećaje kao što su radost, tuga, zabrinutost, bol, ljutnja i druge već se može intelektualno staviti u poziciju druge osobe (Raboteg-Šarić, 1995).

2.1.1. Emocionalna komponenta empatije

Godine 1990. psiholozi Peter Salovey i John Mayer prvi su upotrijebili izraz „emocionalna inteligencija“ koji je naziv za skup emocionalnih osobina koje su važne za uspješno funkcioniranje samog pojedinca, a to su: empatija, izražavanje i shvaćanje vlastitih osjećaja, samosvladavanje, neovisnost, prilagodljivost, omiljenost, sposobnost rješavanja problema u suradnji s drugima, upornost, prijateljsko ponašanje, ljubaznost i poštovanje (Shapiro, 1998).

Razvoj emocionalne inteligencije i njezina važnost uočena je ponajprije u području odgoja djece, a utječe na uspješnost pojedinca u svim budućim događajima u životu. Salovey i Mayer prvi su definirali emocionalnu inteligenciju kao „podvrstu društvene inteligencije koja se sastoji u sposobnosti prepoznavanja i praćenja vlastitih i tuđih osjećaja i emocija te uporabe te informacije kao vodilje u mišljenju i postupanju.“ (Shapiro,1998;17).

Znanstvenici razlikuju misleći dio mozga, korteks i emocionalni dio mozga, koji čini limbički sustav u kojem je hipokampus, kao sjedište emocionalnog pamćenja i amigdala koje upravljaju emocijama. Veza odnosno interakcija između ta dva dijela omogućuje i određuje emocionalnu inteligenciju (Lacković-Grgin i Penezić, 2018).

Emocionalna komponenta empatije odnosi se na sposobnost da podijelimo emocionalno stanje druge osobe i sposobnost proživljavanja i doživljavanja njihovih osjećaja (Raboteg-Šarić, 1995). Neuroznanstvenici otkrili su postojanje takozvanog „društvenog mozga“ odnosno područja u mozgu koje se aktivira kada sudjelujemo u interakciji s drugim ljudima. Prema neuroznanstveniku Matthewu Liebermanu to se moždano područje aktivira automatski i stimulira čovjeka na razmišljanje o drugim ljudima, njihovim mislima i osjećajima (Alexander i Sandahl, 2018). To istraživanje daje nam posve drugačije gledište na čovjekovu urođenu prirodu, što bi značilo da ljudi po prirodi nisu narcisoidni i usmjereni isključivo na sebe i svoj boljitak nego i na dobrobit drugih. Jedno od njegovih istraživanja pokazalo je da je moždani centar odgovoran za nagrađivanje aktivniji kada pojedinci međusobno surađuju nego kada se bore za vlastiti ishod, što znači da ljudima više ugone donosi tuđe zadovoljstvo i sreća nego vlastita. Međutim, empatija nije vidljiva samo kod ljudi, već je uočena i kod mnogih životinja. Istraživanje Fransa de Walla potvrđuje postojanje empatije u životinja, pa prema tome možemo reći da priroda nije samo borba za opstanak već

mnogo više (prema Alexander i Sandahl, 2018). Bez postojanja empatije i humanosti ljudska vrsta ne bi preživjela tolika tisućljeća.

2.1.2. Kognitivna komponenta empatije

Pomoću dijela mozga koji se naziva korteks možemo lakše razumjeti emocije i shvatiti svoje i tuđe osjećaje. Stoga su emocionalna inteligencija i kognitivne vještine u dinamičnom odnosu. Misleći dio mozga, korteks, pomaže nam da pobijedimo nad emocionalnim mozgom, iako se često dešava suprotno jer emocionalni dio mozga reagira brže i snažnije (Shapiro, 1998). Upravo taj misleća komponenta empatije odnosi se na sposobnost razumijevanja emocija i osjećaja drugih ljudi.

2.2. RAZVOJ EMPATIJE

Razvojni psiholog Martin Hoffman jedan je od rijetkih istraživača koji je uspio objasniti razvoj empatije. Njegova teorija objašnjava povezanost razvoja kognitivnih sposobnosti i razvojne promjene u čuvstvenom doživljavanju te prosocijalno ponašanje (Raboteg-Šarić, 1995.).

Hoffman (1981,1987; prema Raboteg-Šarić, 1995:52) tvrdi kako na motiviranost za pomaganjem drugim ljudima utječe kognitivni i socio-emocionalni razvoj. Kognitivna reakcija „odgovorna“ je za spoznavanje i strukturiranje emocionalno stečenih iskustva dok je čuvstvena reakcija „odgovorna“ za uzbuđenost i motivacijska svojstva doživljene emocije. „Empatičnom doživljaju svojstvena je empatička nevolja (empathic distress), odnosno emocionalna reakcija koja je primjerenija nečijoj tuđoj situaciji negoli vlastitoj.“ (Raboteg-Šarić, 1995).

Rezultat empatičnog djelovanja uzrokovanog strategijama izazivanja empatije i socio-kognitivnog razvoja ovisi o razvojnim razinama empatije. Emocionalnu empatiju možemo uočiti već u vrlo ranoj dobi kod većine djece. Već u prvoj godini života plač jednog djeteta izaziva plač druge djece što ukazuje na njihovu emocionalnu reakciju ali ne i potpunu jer nedostaje kognitivna komponenta odnosno sposobnost svijesti o razlogu njihova plača, postojanju prisutnih emocija i onome što se događa. Hoffman to naziva „globalnom empatijom“ jer dijete u toj dobi žalost tumači kao svoju vlastitu jer nije još razvojno sposobno razlikovati sebe kao zasebnu individuu, odvojenu od svijeta koji ga okružuje. Stoga je „empatička nevolja“ globalna

empatija jer se javlja kao posljedica automatiziranih načina izazivanja uzbuđenja bez voljne kontrole. Tu je prisutno i motoričko, automatsko oponašanje pokretima tijela i gestikulacijom kojima dijete neverbalno komunicira s tuđim doživljenim emocijama i stanjima.

Empatija je vidljiva i u mnogim drugim situacijama. Ukoliko dijete vidi da je nekome potrebna njegova pomoć, na primjer dodati neki predmet, pružit će je bez da se od njega traži, ali ukoliko uoči da je čin bio namjerno izvršen tada neće, na primjer ako je osoba namjerno bacila neki predmet. Time vidimo daje empatija biološki uvjetovana. Dakle, polazišna točka nam je genetska osnova, a ishodište njezina razvoja ovisi o životnim uvjetima, društvenom okruženju i utjecaju na njezino učenje i daljnji razvoj. Od najranijeg djetinjstva empatija se razvija kroz dijadni odnos osobe koja je djetetu najbliskija, što je najčešće majka, i djeteta. Povezivanjem i stvaranjem veze s majkom dijete osjeća trenutačno emocionalno stanje majke, odnosno prepoznaje njezine osjećaje i raspoloženje što uvelike utječe na njegovo emocionalno stanje i raspoloženje. Ta povezanost prvi je korak usvajanja empatije. Stoga je od značajne važnosti kontakt očima, izraz lica i ton glasa. Dijete koje nije imalo zadovoljavajuću privrženost s majkom ima ugrožen kapacitet za empatiju (Lacković-Grgin i Penezić, 2018).

Od navršene godine dana pa sve do druge godine života dijete se nalazi u drugom stadiju empatije kada počinje sebe doživljavati kao fizički zasebnu jedinku, odvojenu od ostalih. Martin Hoffman to naziva „egocentričnom empatijom“ jer je dijete sposobno razumjeti da je i druga osoba u „nevolji“, ali nije kognitivno kompetentno da spozna da se unutarne stanje druge osobe razlikuje od njegova vlastita. Sada, ukoliko dijete vidi drugo dijete da plače, pokušat će ga utješiti i pružiti mu podršku zagrljajem. No zbog nedovoljne intelektualne zrelosti postaje zbunjeno, što dovodi dijete do stanja empatične konfuzije.

Empatija za osjećaje drugih javlja se između druge i treće godine života kada je dijete zrelo da prihvati tuđu ulogu (Lacković-Grgin i Penezić, 2018). Tada dijete postaje svjesno da se njegovi vlastiti osjećaji razlikuju od tuđih osjećaja te njegove reakcije postaju prikladnije na znakove osjećaja drugih. Sada je dijete sposobno suosjećati i iskazati sućut odnosno „globalnu simpatiju“, iako se još uvijek može javljati da dijete tuđu nevolju doživljava i osjeća kao vlastitu. Lingvističkim i emocionalnim razvojem djeteta, empatiziranje se javlja sa sve složenijim emocionalnim stanjima. I na osnovi informacija o stanjima drugih osoba koje dijete

dobije bez prisutnosti tih osoba javlja se empatičko uzbuđenje, čime je dijete došlo do naprednije faze „Empatija za nečije životne uvijete“ (Hoffman, 2000).

Empatija za nečije životne uvjete javlja se u kasnijoj predškolskoj dobi kada dijete postaje svjesno da druge osobe doživljavaju ugodne i neugodne emocije, ne samo u neposrednim događajima, nego i u širim životnim uvjetima i situacijama (Lacković-Grgin i Penezić, 2018). Dolazi do kombiniranja emocija izazvanih empatijom i kognitivnih predodžbi o emocionalnom i fizičkom stanju druge osobe. Ukoliko dođe do kontradikcije između razumijevanja životnih uvjeta osobe i neposrednih fizičkih znakova, ti znaci gube na snazi zbog prolaznosti i kratkotrajnosti. Stjecanjem saznanja o društvenoj okolini može doći do kombinacije empatičkih čuvstava s mentalnim predodžbama o nevolji šireg društvenog sloja odnosno grupe (Aronson, Wilson i Arket, 2005). Prema Hoffmanu, u adolescenciji ovakav oblik empatiziranja može biti osnovni motivacijski pokretač stvaranja određenih moralnih ideologija.

Nakon što osoba prođe sve razvojne razine empatije i nađe se u situacijama u kojima se druga osoba nalazi u nepovoljnoj ili opasnoj situaciji, na nju utječu različite informacije o stanju osobe: od neverbalnih izvanjskih znakova do poznavanja životnih okolnosti koje su bile prisutne i prije nego što se osoba našla u nevolji. Ukoliko je empatija izazvana verbalnim porukama, obrada informacija postaje složenija i temelji se na osnovi simboličkih asocijacija ili misaonim stavljanjem u poziciju te osobe. Za složenije razine empatiziranja potrebno je određeno odvajanje reakcija mentalnih predodžbi od reakcija na neposredna svojstva (Aronson, Wilson i Arket, 2005). Ono što je zajedničko empatičkom doživljaju, bez obzira na kojoj razvojnoj razini se odvijalo, ima zajedničku osjećajnu srž. O spoznaji ovisi kako će osoba doživjeti i nazvati čuvstveno uzbuđenje (Schachter, 1964, prema Raboteg-Šarić, 1995:55).

Prema Hoffmanu, kombinacija kognitivnih i čuvstvenih komponenti empatije izaziva različiti kvalitativni doživljaj. Na primjer, osoba koja osjeća suosjećanje prema drugoj osobi ima želju da se nevolja i neugodne emocije što prije uklone, a osoba koja nevolju doživljava kao vlastitu, želi da se ukloni osjećaj uzrujanosti. Kroz Tablicu 1 možemo vidjeti tijek razvoja i preobrazbu empatije.

Tablica 1 Razvoj i preobrazba empatije (Hoffman, 1987; prema Raboteg-Šarić, 1995)

I. NAČINI IZAZIVANJA EMPATIČKIH EMOCIJA (načini podražavanja; djeluju sami ili u kombinaciji)
a) Automatski – bez voljne kontrole 1. Primarna cirkularne reakcije; reaktivni plač novorođenčeta 2. Motorna mimikrija: automatsko oponašanje uz aferentnu povratnu vezu 3. Uvjetovanje i izravne asocijacije
b) Više razine izazivanja empatije: "kognitivni način" 1. Simbolički posredovane asocijacije 2. Prihvatanje uloge –uživljavanje u položaj druge osobe
II. RAZVOJ KOGNITIVNOG SHVAĆANJA DRUGIH
1. Stapanje sebe i drugog 2. Stalnost objekata; druge osobe su fizički entitet različit od pojma sebi 3. Prihvatanje tuđeg gledišta; druge osobe imaju vlastita nezavisna unutarnja stanja 4. Identitet ličnosti drugih; drugi imaju iskustva izvan neposredne situacije, vlastitu životnu povijest i identitet
III. RAZVOJNE RAZINE EMPATIJE
1. Globalna empatija 2. "Egocentrična" empatija 3. Empatija za osjećaje drugih 4. Empatija prema općem stanju drugih; empatija za iskustva drugih izvan neposredne situacije, njihove opće uvjete, buduća stanja 4.1. Empatija prema cijeloj grupi

Osjećaji simpatije su prosocijalno usmjereni, dok je osjećaj empatije često egoistički usmjereni zbog prisutnosti vlastitih doživljaja nevolje druge osobe. Iako postoji prisutnost egoističkih elementa, empatija je motivirana altruistički na što ukazuju brojne osobine (Aronson, Wilson i Arket, 2005). Prije svega cilj je pomoći osobi u nevolji s čime se javlja intrinzično zadovoljstvo. No utjecaj empatije na prosocijalno ponašanje prisutno je do određenih optimalnih granica. O razini opasnosti u kojoj se osoba nalazi ovisi hoće li osoba pomoći u nevolji drugoj osobi, odnosno koliko će neugodne emocije utjecati na izbjegavanje pružanja pomoći žrtvi (Raboteg-Šarić, 1995).

2.3. VAŽNOST EMPATIČNE ODGOJITELJICE

Iako se djeca rađaju sa određenim emocionalnim predispozicijama, moždani sklop zadržava određeni stupanj plastičnosti što omogućuje usvajanje emocionalnih i socijalnih vještina koje stvaraju nove neuronske putove – sinapse. „Neurološki razvoj naše djece programiran je tako da ona u određenoj dobi ulaze u određenu etapu razvoja koju moraju svladati.“ (Shapiro,1998:26).

Na odgojiteljicama je velika odgovornost primjerom pokazati empatiju prema drugima jer nakon roditelja oni najveći dio vremena provode s djecom. Za postizanje empatičnosti kod djece prije svega moramo biti svjesni da dijete od najranije dobi oblikuje svoju ličnost (Lacković-Grgin i Penezić, 2018). Način na koji djeca najviše uče i usvajaju je promatranje neposredne okoline, a potom oponašaju zapaženo. Stoga je važno da odgojiteljica prvenstveno bude primjer i model djeci (Katz i McClellan, 2005). Kako bi dijete usvojilo empatično ponašanje, odgojiteljica se neprestano mora truditi pokazati empatiju ponašanjem i govorom. Odgojiteljice na različite načine mogu potaknuti prosocijalni razvoj, stvaranjem odnosa od povjerenja, prosocijalnih očekivanja, podrškom. Promovira li odgojiteljica ljubaznost i velikodušnost u odnosu s drugima, vrlo je vjerojatno da će dijete oponašati takav način ophođenja prema drugima. Kako bismo im pomogli da u ranom djetinjstvu izgrade zdrave temelje, moramo se svjesno i odgovorno ponašati. Također treba znati da stupanj razvijenosti empatije kod djece nije uvjetovan društvenim statusom ni brojem članova u obitelji (Pianta i Stuhlam, 2004).

Odrasli su često skloni definirati dječji karakter u najranijem djetinjstvu (Shapiro, 1998). Djecu karakterizira nejasno i emotivno razmišljanje stoga im moramo pomoći da te osobine grade i oblikuju od početka (Shapiro, 1998). Često žive kao hedonisti zbog prisutnosti stalnog egocentričnog nagona ili želje da ugode sebi, zadovoljavajući svoje potrebe ne mareći za druge i namećući svoju volju ljudima oko sebe. Zadatak odgojiteljica je potaknuti djecu na temeljne vrijednosti kao što su moralno rasuđivanje i postupanje, odgovornost, samosvladavanje, ljubav prema sebi i drugima, empatija (Rončević i Vičević, 2008).

Također je bitna kvalitetna interakcija odgojiteljica i djece uz pružanje topline, ljubavi, razumijevanja, poštivanja i uvažavanja individualnih potreba i osjećaj prijateljstva kako bi dijete usvojilo vrline. Kroz predškolsko i rano školsko razdoblje

dijete uči na posredne i neposredne načine (Pianta i Stuhlam, 2004). Zadatak odgojiteljica je pomoći djetetu da postane socijalno i emocionalno kompetentno. Kada djeca dođu u razdoblje u kojem počinju shvaćati da druge osobe imaju svoje vlastito razmišljanje i stajalište koje se može razlikovati od njihovog, potrebna im je pomoć u produbljivanju socijalnog i emocionalnog znanja i razumijevanja. Postoje razni načini koje odgojiteljica može upotrijebiti kako bi dijete bolje spoznalo i razumjelo osjećaje drugih. „Mnoge situacije pružaju priliku za poticanje i jačanje empatijskih i altruističnih dispozicija djece.“ (Katz i McClellan, 2005;87).

Za razvoj empatije djeca moraju razumjeti koje su posljedice njihovih postupaka u odnosu na druge osobe i na njihovo osjećaje (Katz i McClellan, 2005). Odgojiteljica može nasamo porazgovarati s djetetom i postaviti mu pitanje što misli kako se osjeća drugo dijete u nekoj situaciji ili kako će drugo dijete reagirati na njegov postupak te ga time potaknuti da razmišlja o tuđim osjećajima. Kada god se pruži primjerena prilika, treba djeci skrenuti pozornost na tuđe osjećaje. Odgojiteljica djeci može pokazati fotografije različitih izraza lica, odnosno fotografije koje prikazuju različite emocije: srdžbu, tugu, strah, gađenje, sreći itd. Na fotografijama mogu biti dječja lica kako bi djeci bilo lakše poistovjetiti se. Nakon toga odgojiteljica može porazgovarati s djecom i pitati ih što misle kako se prikazano dijete osjeća. Na taj način potaknut će djecu da razmisle o vlastitim i tuđim emocijama. Također djeca mogu ispričati neki događaj koji je u njima pobudio isti osjećaj te im to može pomoći da razumiju uzrok nastanka te emocije. Time odgojiteljica pomaže djeci da povećaju emocionalnu svijest, empatiju, da prepoznaju i verbaliziraju svoje i tuđe emocije, misli i iskustva. S prakticiranjem takvih iskustava dijete će sve samostalnije moći predvidjeti i razumjeti reakcije i osjećaje drugih te će shvatiti da je obzirnost prema osjećajima, interesima, stavovima, mišljenjima bitna i cijenjena osobina. Psiholozi savjetuju da se što više razgovara s djecom o njihovim osjećajima kako bi mogla bolje razumjeti osjećaje drugih. „No riječi samo u vrlo maloj mjeri (manje od 10 posto) pomažu u razumijevanju emocionalne komunikacije.“ (Shapiro,1998:24). Prema njima djeca će lakše i pravilnije naučiti tumačiti emocije drugih ukoliko ih poučavamo značenju gesta, izraza lica, tona glasa i drugih vrsta tjelesnog jezika.

Djeci treba omogućiti da izraze sve svoje osjećaje i pokazati istinsko razumijevanje i suosjećanje te im objasniti da su sve emocije poželjne i sastavni dio svih nas te da sve osobe ponekad osjećaju i one neugodne emocije kao što su tuga,

strah, srdžba, uznemirenost i druge. Poticanjem empatije pomoći ćemo djetetu da u budućnosti bude sposobno stvoriti zdravu, bolju povezanost i bliskost s ljudima.

3. PROSOCIJALNO PONAŠANJE

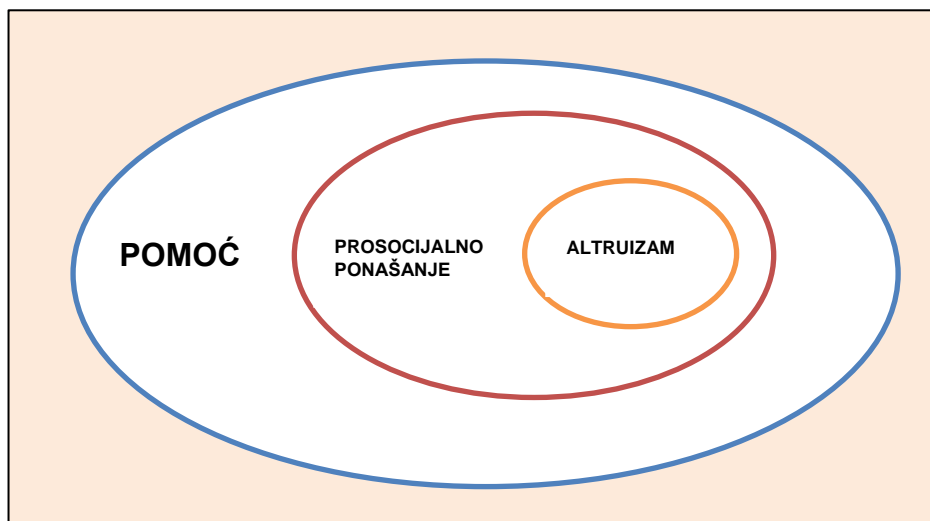
Jedno od glavnih ljudskih moralnih načela je pružanje pomoći unesrećenim ili nesretnim osobama (Aronson, Wilson i Arket, 2005). To ne samo da je bitno za samog pojedinca nego za uravnoteženo funkcioniranje društva (Bierhoff, 2002). Ogromna je raznolikost ljudskih potreba i problema, pa je stoga važno naučiti uvažavati i tolerirati različitosti. Svojim djelima općenito možemo doprinijeti poboljšanju društva i socijalne pravde. Kada su u pitanju odgojiteljice, njihovi principi ne bi trebali biti ništa drugačiji osim u tome da su prilagođeni određenoj dobnoj skupini. U različitim dobnim skupinama dakako različite su i situacije koje su djeca sposobna razumjeti i iz njih učiti. Prvenstveno je bitno stvoriti odnos povjerenja između odgojiteljica i djece te postupati pošteno, jednako i bez diskriminiranja prema svima. Šezdesetih godina 20. stoljeća dolazi do sve većega zanimanja za afirmativne aspekte socijalnog ponašanja (Aronson, Wilson i Arket, 2005). Interes za proučavanje takvih oblika ponašanja potakle su reakcije ljudi na događaje u kojima je život neke osobe bio ugrožen. Proučavanje prosocijalnog ponašanja i altruizma djelomično je uzrokovan smanjenjem utjecaja teorija koje su naglašavale da ljudi prvotno teže zadovoljavanju individualnih potreba (Staub, 1974; prema Raboteg-Šarić, 1995). No najveći utjecaj na istraživanje prosocijalnog ponašanja i altruizma imali su negativni događaji koji su postali dio svakodnevnice. Uvelike je porastao broj situacija u kojima su ljudi promatrali ili zaobilazili incidente kao što su verbalni napadi, fizičko zlostavljanje, krađe i dr. bez pokušaja da interveniraju (Bierhoff, 2002). Pasivnost ljudi bio je povod za istraživanje slučaja Kitty Genovese. Prema Latane i Darley (Raboteg-Šarić, 1995) Kitty je pratio manijak kada se vraćala prema kući s posla. Na njezin vrisak trideset i osam susjeda pojavilo se na prozoru no ni jedan od njih nije otišao pružiti pomoć ili nazvao policiju, već su svi bezosjećajno promatrali kako ju zlostavlja što je na kraju završilo ubojstvom. Razlog pasivnosti tih ljudi na taj strašan događaj objašnjavala se otuđenom načinu života u gradu, nesvjesnim psihopatskim impulsima, ravnodušnošću, nezainteresiranošću, apatijom. Brojni provedeni eksperimenti pokazali su da ispitanici sporije pomažu osobi u nevolji ako

se nalaze u grupi ili uopće ne pomognu osobi kojoj je potrebna pomoć misleći da će to učiniti netko drugi. Otkrivanje tzv. „socijalne inhibicije pomaganja“ dovelo je do toga da su istraživači počeli proučavati povezanost između različitih situacijskih čimbenika i pomaganja osobi koja se nalazi u opasnosti, određivati čimbenike koji će povećati ili smanjiti utjecati da osoba pripomogne osobi u nevolji (Fish i Daniel, 1982; Perlman, 1984, prema Raboteg-Šarić, 1995). Današnja istraživanja objašnjavaju ne samo kada nego i zašto ljudi interveniraju u takvim situacijama. Proučavanjem altruizma stječemo uvid o razlozima određenog ponašanja i osobinama ličnosti kod kojih je u određenoj količini altruizam prisutan (Bierhoff, 2002). Većina teorija kao što su teorija potkrepljenja, psihoanalitičke teorije i teorija evolucije zagovaraju da je ljudsko djelovanje u većini slučajeva egoistično. No slučajevi požrtvovnog ponašanja radi drugoga nisu se mogli objasniti tim teorijama. „Što je onda motivacija za takva požrtvovna djela?“, „Zašto ljudi pomažu?“, „Koji su vanjski činitelji koji potiču ljude na prosocijalno ponašanje?“, „Jesu li unutarnji procesi pokretač altruizma?“ neka su od pitanja koja su motivirala psihologe na daljnja istraživanja u tom području. Istraživanja se razlikuju po načinu proučavanja prosocijalnog ponašanja: kao genetsku predispoziciju, crtu ličnosti, situacijski inducirano stanje ili kao rezultat kombinacije ovih činitelja (Raboteg-Šarić, 1995). Pošto neki ljudi čine takva velika djela, a neki bezosjećajno zanemaruju osobe u nevolji neprestano pokušavamo shvatiti uči li se prosocijalno djelovanje odnosno čime je ono uvjetovano (Keresteš, 2005).

3.1. PROSOCIJALNO PONAŠANJE

Svako ponašanje ili djelo koje je učinjeno u svrhu ostvarivanja dobrobiti druge osobe je prosocijalno (Bierhoff, 2002). Pružanje pomoći očituje se na različite načine, verbalna ili fizička podrška kao što su: darivanje novca u humanitarne svrhe, pružanje pomoći osobi u nevolji, volontiranje, tješjenje drugih, briga za nemoćnu osobu, darivanje krvi, suradnja s drugima na zadatku, vraćanje izgubljenog vrijednog predmeta, žrtvovanje i mnogi drugi nazivaju se prosocijalnima i zajedničko im je to što su imaju pozitivne posljedice na druge (Aronson, Wilson i Arket, 2005). Motivi takvog ponašanja mogu biti pozitivni ili negativni. To su sva ponašanja koja ne uključuju uzajamnu korist. Stoga je pomažuće ponašanje barem jednim dijelom altruistički potaknuto (Bierhoff, 2002). Prosocijalno ponašanje oblik je moralnog

postupanja u kojem je ponašanje usmjereno na dobrobit drugih bez očite uzvratne dobiti za samu osobu. Društveno je poželjan način pomaganja kojeg prepoznajemo u svakodnevnim situacijama poput suradnje, dijeljenja s drugima i briga o drugima (Raboteg-Šarić, 1995). Usko je vezano i za prethodni razvoj dvije osobnosti: zauzimanje tuđeg stajališta i empatiju, odnosno doživljavanje emocija druge osobe. Prosocijalno ponašanje nerijetko se poistovjećuje s altruizmom ili pak običnim pomaganjem. Prema Bierhoffu (2002) postoje tri vrste pomaganja a to su: pomoć, prosocijalno ponašanje i altruizam. Slika 1 prikazuje njihov odnos.

Slika 1. Odnos između pomaganja, prosocijalnog ponašanja i altruizma

Izvor: Bierhoff, 2002

Kao objašnjenje dijela „pomoć“, ujedno i najšireg pojma, Bierhoff (2002) navodi uobičajene svakodnevne situacije koje uključuju sve oblike neke vrste podrške. Primjer takvog oblika je kada trgovac preporuči proizvod kupcu te ga na taj način bolje uputi i olakša mu odabir. U tom slučaju pomoć je neke vrste obaveza uloge u kojoj se on nalazi kao prodavač. Značenje prosocijalnog ponašanja uže je. Uzmimo situaciju u kojoj dijete konstantno moli oca da ga nauči raditi na računalu. Otac nakon nekog vremena popusti i objasni djetetu kako se koristi računalo. Razlog tome može biti bilo kakav no ultimativan cilj je egoističkih motiva te teži ka zadovoljenju vlastitih potreba. Altruizam je okarakteriziran kao nesebični interes i briga za dobrobit drugih. Altruistički motivirano ponašanje ono je u kojem je izraženija emocija empatije te su postupci usmjereni isključivo na rješavanje problema drugih i nemaju sebičnu komponentu (Raboteg-Šarić, 1995). Ranije navedeni primjer oca koji dijete uči

koristiti računalo možemo sagledati i kao altruistično ponašanje. Ono isključivo ovisi o tome što otac misli i osjeća pri svom postupanju.

3.2. TEMELJNI MOTIVI PROSOCIJALNOG PONAŠANJA

Zrelost osobnog moralnog rasuđivanja u kompleksnim moralnim situacijama najvažniji je faktor moralnog djelovanja (Hoffman, 2000). S druge strane, moralna emocija poput simpatije (osjećaj zabrinutosti za drugu osobu temeljen na razumijevanju okolnosti u kojima se ta osoba nalazi) sačinjava temeljni motiv u situacijama koje zahtijevaju moralnu radnju (Raboteg-Šarić, 1995). Tradicionalna teorija ekonomije bazira se na pretpostavci da je ljudsko ponašanje vođeno isključivo koristoljubivim uvjerenjima (Bierhoff, 2002). Jednostavnije rečeno, ljudi se osjećaju dobro kada im se život poboljšava i loše kada se pogoršava. Ta teorija odnosno pretpostavka o isključivo osobnom interesu za akcije konstantno je upitna budući da ljudi ponekad čine osobnu žrtvu u svrhu dobrobiti drugih (Aronson, Wilson i Arket, 2005). Nadalje, prosocijalno ponašanje dokazano podiže raspoloženje odnosno stvara osjećaj sreće – ponekad čak i više nego ponašanje usmjereno zadovoljavanju vlastitih koristi (Raboteg-Šarić, 1995). Mnogi su načini mjerenja prosocijalnog ponašanja koji se provode u raznim ispitivanjima. Ispitivanja su najčešće bazirana na procjeni osobne ili procjeni drugih osoba njihovog ponašanja u pojedinim situacijama. U nizu ispitivanja koriste se različite bihevioralne mjere koje uključuju latenciju (npr. vrijeme koje protekne dok ispitanik ne priskoči u pomoć nekome tko je u opasnosti), frekvenciju (npr. koliko je puta ispitanik dao krv u određenom vremenskom razdoblju), broj (npr. broj olovaka poklonjenih siromašnoj djeci), vrijeme (npr. vrijeme rada na zadatku umjesto drugog, vrijeme traženja nečijeg izgubljenog predmeta i slično) (Aronson, Wilson i Arket, 2005). Temeljni motiv prosocijalnog ponašanja može biti i to da ono pomaže reducirati neugodne osjećaje koji su egoistične prirode poput onoga „Što će okolina reći ako (ne) pomognem? „Motiv može biti nesebičan gdje je dobrobit drugih ultimativan motiv pomaganja te dominira nad egoističnim motivima kao razlogom pomoći. Za takav motiv usko je vezana empatija koja dovodi do želje za pomaganjem upravo zbog te visoke osjetljivosti na patnju i/ili zadovoljstvo drugih (Raboteg-Šarić, 1995).

3.2.1. Moral i moralna odgovornost

Svakoj ljudskoj akciji neodvojiv od nje je i cilj odnosno rezultat te akcije. Ciljevi ljudskog djelovanja mogu biti posredni ili krajnji, a prvi su u funkciji ostvarenja ovih drugih. Aristotel u I. knjizi „Politike“ dokazuje da bogatstvo nije svrha, krajnji cilj gospodarstva, nego je ono sredstvo (Kalin, 2008). Dakle, krajnji cilj privređivanja nije gomilanje materijalnih dobara nego dobar život iz čega slijedi da je svako ljudsko djelovanje usmjereno ostvarenju posrednih ili krajnjeg cilja. Moral je skup nepisanih pravila i običaja koji određuju međuljudske odnose, načine ponašanja i određeni oblik života u nekoj društvenoj zajednici, i to prije svega s obzirom na pitanja dobra i zla (Hoffman, 2000). Moral, naime, uvijek uključuje prosuđivanje i vrednovanje naših postupaka kao moralnih (dobrih) ili nemoralnih (zlih ili loših). Za moral je karakteristično poštovanje ljudskog dostojanstva, zajedništvo, snošljivost i odricanje prisile i nasilja (Kalin, 2008). Aristotel naglašava dvije jedinstvene sposobnosti koje su imanentne samo ljudskim bićima – razum i volju. Razumom čovjek promišlja i domišlja krajnje ciljeve te prikladnost sredstava koja će upotrijebiti kako bi postigao krajnju svrhu. Nakon što je razumski osmislio krajnji cilj, slijedi odgovor volje na poticaj razuma da se kroz slijed akcija čovjek primiće ostvarenju krajnjeg cilja. Svaka ljudska djelatnost koja je plod razumnog promišljanja i slijedom toga voljne akcije, predmet je moralnog prosuđivanja. Dakle, predmetom moralne prosudbe mogu biti i znanstveno istraživanje, znanstvena metodologija te rezultati tog znanstvenog istraživanja. Odgovornost izriče uzročno-posljedični odnos počinitelja i čina, odnosno posljedica, moralnu ili legalnu obvezu da se nešto učini ili izbjegne učiniti, kao i prosudbu nekog počinitelja koji radi u skladu sa zakonom ili moralnim normama ili protiv njih. Ispravno je i temeljno razumjeti pojam moral u smislu oblika svijesti u kojem čovjek nije ravnodušan prema sebi niti prema drugima (Kalin, 2008). Postupati u skladu s moralnim načelima i znati odrediti što je ispravno, a što ne, jednako je važno za odgojiteljicu i za dijete. Odgojiteljica je ta koja svojim pozivom preuzima veliku odgovornost u kojoj se mora snalaziti, poticati, usmjeravati, pratiti i istraživati zajedno s djecom te poštovati njihovu samostalnost i postizati ciljeve i rezultate pravim primjerima.

3.3. POVEZANOST EMPATIJE, PROSOCIJALNOG PONAŠANJA I ALTRUIZMA

Hipoteza empatija – altruizam – pretpostavlja da ćemo, kada doživljavamo empatiju s osobom, pokušati pomoći toj osobi iz potpuno altruističnih razloga, neovisno o tome možemo li time što dobiti (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Za mnoge psihologe empatija je uvjet za nastajanje motiva za pomaganjem. Gore navedena hipoteza samo je dio teze nastale istraživanjem i eksperimentiranjem kako nastaju motivi za pomaganje i jesu li oni usko vezani za osobne interese ili isključivo altruističke prirode. Altruističkim razlogom smatramo pomoć radi pomoći same (Raboteg-Šarić, 1995). Da bi se neki oblik socijalnog ponašanja smatrao altruističkim moraju biti zadovoljeni sljedeći uvjeti :

- 1) da je ponašanje voljno započeto, odnosno slobodno od prisile
- 2) da je poduzeto s namjerom poboljšanja ili održanja dobrobiti drugih i
- 3) da isključuje očekivanje materijalnih ili društvenih nagrada ili izbjegavanje izvanjske nelagode i kazne (Bar-Tal i sur.,1982 ; Eisenberg i Miller, 1987b prema Raboteg Šarić, 1995).

Odluka osobe hoće li pomoći u nekoj situaciji može biti određena mnogim čimbenicima poput osobnog interesa, raspoloženja ili pak pritiska okoline. Upravo ti faktori ključni su u istraživanjima altruistične ličnosti odnosno onih obilježja osobe koja je potiču da pomaže drugima u nizu različitih situacija (Penner i Finkelstein, 1998). Dakako nije ličnost jedina odrednica. Da bismo razumjeli ljudsko ponašanje, u obzir moramo uzeti i situacijske pritiske koje na njih djeluju, raspoloženja ljudi i spolne razlike. Moguće je da ljudi pomažu i zbog toga što se nakon toga oni sami bolje osjećaju. Kompleksno je objasniti odnos između empatije i prosocijalnog ponašanja no možemo se složiti da je empatija jedan od najvećih uzroka prosocijalnoga ponašanja. Promatrajući emocionalni model prosocijalnog ponašanja koji prikazuje da je čuvstveno uzbuđenje osnovna motivacija za pružanje pomoći, za očekivati je da su empatija i prosocijalno ponašanje u odnosu pozitivne povezanosti.

4. SAMOPOŠTOVANJE

Samopoštovanje je vrsta čovjekove samoprocjene, procjene vlastitih vrijednosti, onoga koliko dobrim i prihvatljivim smatra samog sebe. Pojam samopoštovanje seže još iz stare Grčke, već tada su o njemu raspravljani grčki filozofi razumjevši njegov značaj za ljudsko ponašanje. Po Aristotelu ono je bilo *istinska ljubav prema sebi* jer na kraju ako ne poštujemo sebe teško ćemo poštivati druge (Kalin, 2008). U suvremenoj psihologiji, pored ove, postoji i druga znanstvena perspektiva koja samopoštovanje promatra kao zavisnu varijablu, a istraživanja se organiziraju tako da se prate učinci različitih akcija i ponašanja drugih u socijalnom kontekstu na razinu i stabilnost samopoštovanja ili na neke njegove facete (Lacković-Grgin i Penezić, 2018). Samopoštovanje sve zanimljivija je i popularnija tema za istraživanje pošto će se i stručnjaci i laici složiti da ono ima centralnu ulogu u našem psihološkom i socijalnom funkcioniranju. Važno je u svim životnim dobima od djece do odraslih, a posebno je važno kod odgojiteljica pošto su one te koje uvelike utječu na psihološki razvoj djece. Rezultati mnogih istraživanja pokazali su kako osobe niskog samopoštovanja imaju znatno više emocionalnih i bihevioralnih problema od onih visokog samopoštovanja. Uz to dakako dolazi i niz popratnih negativnih efekata poput delinkventnog ponašanja ili suicidalnih namjera. S druge strane, rizično je i previše poticati samopoštovanje pošto to može rezultirati razvojem narcizma i agresivnosti, olakom shvaćanju neuspješnih djelovanja i pronalaženju krivnje u okolini. Mruk (prema Lacković Grgin i Penezić, 2018) tvrdi da bi se samopoštovanje pobliže objasnilo, uz kompetenciju, mora se uzeti u obzir i ispravnost. Smatra da će se samopoštovanje, kao kompleksan fenomen, bolje razumjeti ako ga promotrimo tipološki, odnosno kada kompetenciju i ispravnost promatramo kao ortogonalne dimenzije s pozitivnim i negativnim polovima. Tada možemo izvesti četiri tipa samopoštovanja, što je prikazano na slici :

Slika 3. Četiri tipa samopoštovanja

Izvor: izrada autora Mruk, 2006, prema Lacković Grgin i Penezić, 2018 .

Samopoštovanje u kvadrantima A i B predstavljaju suprotnosti, a samopoštovanja u D i C imaju značaj koji je izraz neravnoteže kompetencije i ispravnosti pa bi tablični prikaz izgledao ovako:

Tablica 2. Tipovi samopoštovanja smješteni u pripadajuće kvadrante

Izvor: Izrada autora prema Lacković Grgin i Penezić, 2018

A	<i>nisko samopoštovanje</i>	<i>niska kompetencija, niska ispravnost</i>
B	<i>visoko samopoštovanje</i>	<i>visoka kompetencija, visoka ispravnost</i>
C	<i>defenzivno samopoštovanje</i>	<i>visoka ispravnost, niska kompetencija</i>
D	<i>defenzivno samopoštovanje</i>	<i>visoka kompetencija niska ispravnost</i>

O tipovima samopoštovanja i metodama njihovog prepoznavanja i održivosti brojne su studije. Za buduće odgojiteljice važnija je ona komponenta u kojoj se jasno vidi kako njihovo samopoštovanje utječe na razvoj djeteta te kako dijete naučiti poštivati samog sebe i to dobro dozirati. Poštovanje je jedna od najvažnijih kvaliteta u odnosu bilo s kim, a odnos sa samim sobom nije iznimka. Znajući što mi sami želimo i što prihvaćamo, olakšat ćemo si postavljanje granica kada je u pitanju odnos okoline do nas. Imati samopoštovanja ključ je ka stvaranju pozitivne slike o sebi, a dobro mišljenje o sebi rezultira odnosom poštovanja i ljubaznosti prema drugima. Znajući kako želimo mi biti tretirani, lakše postajemo osoba koja se odnosi dostojanstveno i s poštovanjem prema drugima. Dakako tanka je granica između samopoštovanja i pretjerivanja u ljubavi prema sebi. Razlog zbog kojeg ljudi svijet promatraju na način na koji to čine uvijek se može pronaći u ovoj temeljnoj potrebi da zadržimo povoljnu sliku o sebi. Ako im se pruži mogućnost izbora između iskrivljene slike svijeta kako bi sačuvali dobro mišljenje o sebi i ispravnog predočavanja svijeta, ljudi će češće izabrati prvu mogućnost (Aronson, Wilson, Akert, 2005). Nadalje, nezadovoljne odgojiteljice ili osobe općenito, stvaraju negativno okruženje koje se najčešće negativno odražava i na djecu. Samim time osoba gubi kontakt s djetetom koji je kod odgojiteljice nužan za pozitivnu atmosferu u kojoj se dokazano postižu bolji rezultati. Osnovni preduvjet profesionalnih kompetencija predstavljaju osobne kompetencije.

Osobne kompetencije čine vrijednosti koje ima svaka odgojiteljica i po čemu se razlikuje od drugih, a rezultat su osobnog odgoja i obrazovanja. Te vrijednosti u utječu na odgoj i obrazovanje djece (Rončević i Vičević, 2008). Svoje kvalitete i svoj maksimum vrline i pozitivnih osobina u mogućnosti smo pružiti, kao odgojiteljice, djeci samo ukoliko smo i same njih svjesne. Dakako, treba biti svjestan i onih negativnih pošto su one pokazatelj gdje i kako možemo poboljšati sebe kao osobu i biti bolji primjer.

Samopoštovanje i samopouzdanje poželjne su ako ne i nužne predispozicije budućih odgojiteljica. Samopoštovanje i sposobnost da se ponašamo samopouzdanom pomaže nositi se s mnogim situacijama te ih uz to i učinkovitije rješavati. Samopoštovanje utječe na dobrobit i kvalitetu naših postupaka samim time i na nas same kao nositelje posljedica vlastitih. Način na koji pojedinac doživljava sebe, važna je sastavnica ličnosti, posebice stoga što je slika o sebi povezana s percepcijom drugih osoba, situacija i pogleda na svijet (Brajša-Žganec, Raboteg-Šarić i Franc, 2000). Taj se koncept u suvremenoj psihologiji naziva **pojam o sebi** (također: self-koncept, samopoimanje), a opisuje skup svih važnih informacija, stavova i vjerovanja koje osoba ima o sebi (Brajša-Žganec, Raboteg-Šarić i Franc, 2000). Može ga se definirati i kao mentalnu reprezentaciju vlastite ličnosti, koja se razvija kroz iskustva s okolinom (Lacković-Grgin i Penezić, 2018). Pojam o sebi dinamičan je odnosno podložan promjenama u skladu s novim iskustvima, područjima djelovanja osobe te mišljenjima drugih poput roditelja, učitelja ili vršnjaka. Tako na primjer odgojiteljice mogu povećati samopoštovanje djece davanjem pohvala koje bi trebale biti opisnog karaktera te u kojima je jasno istaknuto koje ponašanje smatraju pozitivnim. Također se potiču pohvale osobina ličnosti djeteta pa se može naglasiti kako je ono ljubazno, velikodušno ili pristojnog i doličnog ponašanja.

5. ISTRAŽIVANJE

Empatija, prosocijalno ponašanje i samopoštovanje važne su karakteristike koje omogućuju stvaranje i održavanje međuljudskih odnosa a posebno su potrebne odgojiteljicama u njihovoj odgojno-obrazovnoj ulozi u radu s djecom. U ovom istraživanju ispitat će se kod studentica predškolskog odgoja, odnosno budućih odgojiteljica koliko su razvijene briga i suosjećanje za druge ljude, pomaganje te ispitati kakvu sliku imaju o sebi samima.

5.1. SVRHA I CILJ

Svrha i cilj ovog istraživanja su upotpuniti spoznaje o karakteristikama koje su potrebne odgojiteljicama u njihovoj odgojno-obrazovnoj ulozi, osvijestiti važnost empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja odgojitelja i time doprinijeti odgojno-obrazovnoj praksi na području predškolskog odgoja i obrazovanja.

5.2. ZADACI I HIPOTEZE

Na temelju ciljeva praktičnog dijela, postavljeni su sljedeći zadatci i hipoteze.

Prvi zadatak ovog istraživanja je ispitati stupanj razvijenosti empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja studentica predškolskog odgoja, odnosno budućih odgojiteljica. Pretpostavlja se da postoji visoka razina empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja studentica predškolskog odgoja, odnosno budućih odgojiteljica.

Drugi zadatak istraživanja jest ispitati postoje li razlike u stupnju razvijenosti navedenih dimenzija s obzirom na dob i godinu studija studentica predškolskog odgoja. Pretpostavlja se da postoje razlike u stupnju razvijenosti empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja studentica predškolskog odgoja s obzirom na dob i godinu studija pri čemu će studentice viših godina studija i veće starosne dobi pokazivati veću razinu empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja u odnosu na studentice nižih godina studija i mlađe starosne dobi.

Treći zadatak je ispitati postoji li povezanost između empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja budućih odgojiteljica. Pretpostavlja se da postoji pozitivna povezanost između empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja pri čemu će empatičnije odgojiteljice biti prosocijalnije i imati veće samopoštovanje.

5.3. ISPITANICE

U istraživanju su sudjelovale studentice predškolskog odgoja i obrazovanja Sveučilišta u Rijeci i Sveučilišta u Puli. Ukupno je sudjelovalo 58 ispitanica od čega je 18 studentica 1. godine preddiplomskog studija, 10 studentica 2. godine preddiplomskog studija, 25 studentica 3. godine preddiplomskog studija te 4 studentice 1. godine diplomskog studija i 1 studentica 2. godine diplomskog studija.

Ispitanice su također podijeljene u 5 dobnih skupina: 19, 20, 21, 22 te 23 i više godina. Svi ispitanice su ženskog spola.

5.4. POSTUPAK

Vremensko trajanje ispunjavanja ankete je 10 minuta. Prikupljanje podataka trajalo je mjesec dana, od kraja svibnja do kraja mjeseca lipnja 2019. godine. Anketa je objavljena na društvenoj mreži Facebook u okviru zatvorenih grupa u kojima su isključivo studentice predškolskog odgoja i obrazovanja. Sudjelovanje je bilo dobrovoljno i anonimno.

5.5. MJERNI INSTRUMENT

Osim podataka o dobi, spolu i godini studija, istraživanje se temelji na podacima prikupljenim mjernim instrumentima: 1) Upitnik o empatiji 2) Upitnik o mjeri prosocijalne tendencije (PTM) 3) Upitnik o samopoštovanju (SCQ)

1) Upitnik empatije (Pokrajac – Bulian i Tatalović, 2001) sastoji se od 24 tvrdnje („Ponekad mi nije suviše žao drugih ljudi kada imaju problema.“, „Ponekad pokušavam bolje razumjeti prijatelje zamišljajući kako stvari izgledaju iz njihove perspektive.“, „Plašim se kada se nalazim u napetim emocionalnim stanjima.“ i druge). Upitnik mjeri četiri dimenzije empatije: empatijsku brigu (6 tvrdnji), maštu (4 tvrdnje), preuzimanje perspektive druge osobe (8 tvrdnji) i osobnu uznemirenost (6 tvrdnji). Ispitanice imaju ponuđene odgovore od 1 do 5: 1) uopće se ne slažem 2) djelomično se ne slažem 3) niti se slažem niti se ne slažem 4) djelomično se slažem 5) u potpunosti se slažem. Rezultati na dimenziji empatijske brige mogu varirati od 6 do 30, na dimenziji mašte od 4 do 20, na dimenziji preuzimanja perspektive druge osobe od 8 do 40 te na dimenziji osobne uznemirenosti od 6 do 30.

2) PTM upitnik o mjeri prosocijalne tendencije (The Prosocial Tendencies Measure; Carlo, Hausmann, Christiansen i Randall, 2003) namijenjen je za procjenu prosocijalnog ponašanja. Upitnik se sastoji od 25 tvrdnji („Obično pomažem drugima kada su jako uznemireni.“, „Često doniram anonimno jer se zbog toga osjećam dobro.“, „Sklon sam pomagati ljudima koji su u stvarnoj krizi ili potrebi.“, i druge). Upitnikom se mjeri šest dimenzija prosocijalnog ponašanja: javno prosocijalno

ponašanje (4 tvrdnje), anonimno prosocijalno ponašanje (5 tvrdnji), prosocijalno ponašanje u kriznim situacijama (3 tvrdnje), emocionalno prosocijalno ponašanje (5 tvrdnji), suradnja (2 tvrdnje) i altruizam (6 tvrdnji). Ispitanice imaju ponuđene odgovore od 1 do 5: 1) uopće se ne slažem 2) djelomično se ne slažem 3) niti se slažem niti se ne slažem 4) djelomično se slažem 5) u potpunosti se slažem. Rezultati na dimenziji javnog prosocijalnog ponašanja mogu varirati od 4 do 20, na dimenziji anonimnog prosocijalnog ponašanja od 5 do 25, na dimenziji prosocijalnog ponašnja u kriznim situacijama od 3 do 15, na dimenziji emocionalnog prosocijalnog ponašanja od 5 do 25, na dimenziji suradnje od 2 do 10 te na dimenziji altruizma od 6 do 30.

3) SCQ upitnik o samopoštovanju (Self-concept questionnaire, Robson 1989) konstruiran je za potrebe istraživanja kako bi se utvrdilo kako netko sebe doživljava ili percipira, kako o sebi razmišlja odnosno kakvu sliku ima o sebi. Upitnik se sastoji od 30 tvrdnji (npr. „Nije me sram podijeliti sa drugima svoje mišljenje“, „Da mogu promijenio bih dosta stvari na sebi“, „Često me brine što drugi misle o meni“...). Mjeri pet dimenzija: dopadljivost/socijalnu prihvaćenost (5 tvrdnji), zadovoljstvo/osjećaj vrijednosti (9 tvrdnji), kontrolu sudbine/vrijednost postojanja (10 tvrdnji), determinizam/važnost (4 tvrdnje) i otpornost (2 tvrdnje). Ispitanice imaju ponuđene odgovore od 1 do 5: 1) uopće se ne slažem 2) djelomično se ne slažem 3) niti se slažem niti se ne slažem 4) djelomično se slažem 5) u potpunosti se slažem. Rezultati na dimenziji dopadljivosti/socijalne prihvaćenosti mogu varirati od 5 do 25, na dimenziji zadovoljstva/osjećaja vrijednosti od 9 do 45, na dimenziji kontrole sudbine/vrijednosti postojanja od 10 do 50, na dimenziji determinizma/važnosti od 4 do 20 te na dimenziji otpornosti od 2 do 10.

5.6. REZULTATI I ZAPAŽANJA

U obradi podataka korištene su deskriptivna statistika, jednostavna analiza varijance (ANOVA) i račun korelacije. Rezultati dobiveni istraživanjem izneseni su u tri dijela prateći postavljene zadatke istraživanja.

U prvom zadatku ispitan je stupanj razvijenosti empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja. U nastavku slijedi prikaz deskriptivnih podataka za stupanj razvijenosti: empatije kroz njezine dimenzije (Tablica 3), prosocijalnog ponašanja

kroz njegove dimenzije (Tablica 4) te samopoštovanja kroz njegove dimenzije (Tablica 5).

Tablica 3 Deskriptivni podaci za stupanj razvijenosti empatije kroz njezine dimenzije

Naziv varijable	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Min.	Max.
Empatijska briga	20.62	2.48	16	27
Mašta	14.05	4.07	4	20
Preuzimanje perspektive druge osobe	31.84	5.00	21	40
Osobna uznemirenost	19.71	4.25	10	28

U Tablici 3 možemo vidjeti da su prosječne vrijednosti za dimenzije empatije relativno visoke jer su bliže maksimalnim mogućim rezultatima što govori da su navedene dimenzije empatije razvijene kod budućih odgojiteljica.

Tablica 4 Deskriptivni podaci za stupanj razvijenosti prosocijalnog ponašanja kroz njegove dimenzije

Naziv varijable	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Min.	Max.
Javno prosocijalno ponašanje	8.07	3.03	4	17
Anonimno prosocijalno ponašanje	13.05	3.30	6	19
Prosocijalno ponašanje u kriznim situacijama	12.34	2.19	7	15
Emocionalno prosocijalno ponašanje	15.09	3.08	9	20
Suradnja	7.72	1.27	5	10

Altruizam	20.14	1.99	16	24
-----------	-------	------	----	----

U Tablici 4 možemo vidjeti da ispitanice imaju nešto niže javno prosocijalno ponašanje i anonimno prosocijalno ponašanje, dok su prosocijalno ponašanje u kriznim situacijama, suradnja i altruizam visoko razvijene dimenzije.

Tablica 5 Deskriptivni podaci za stupanj razvijenosti samopoštovanja kroz njegove dimenzije

Naziv varijable	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Min.	Max.
Dopadljivost/socijalna prihvaćenost	12.36	2.52	7	18
Zadovoljstvo/osjećaj vrijednosti	31.17	2.72	26	36
Kontrola sudbine/vrijednost postojanja	33.47	3.22	23	39
Determinizam/važnost	13.39	2.84	7	18
Otpornost	7.67	1.26	4	10

U Tablici 5 možemo vidjeti da su prosječne vrijednosti za dopadljivost/socijalnu prihvaćenost, zadovoljstvo/osjećaj vrijednosti i kontrolu sudbine/vrijednost postojanja srednje visoke, dok su prosječne vrijednosti za determinizam/važnost i otpornost nešto više, što govori da je samopoštovanja srednje razvijeno kod budućih odgojiteljica.

U drugom zadatku ispitano je postoje li razlike s obzirom na dob i godinu studija studentica. Za utvrđivanje postojanosti razlika u dobi ispitanika između subskala empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja koristila se ANOVA.

Na dimenzijama empatije utvrđena je značajna razlika u mašti ($F(4,57) = 2.91, p = 0.03$). Najviši rezultat na dimenziji mašte ima najstarija dobna skupina 23 godine i više ($X = 15.59, SD = 3.89$), potom dobna skupina 21 godina ($X = 15.36, SD = 3.41$), pa dobna skupina 19 godina ($X = 13.57, SD = 3.64$) i 20 godina ($X = 13.11, SD = 4.48$), a dobna skupina 22 godine ima najniži rezultat ($X = 11.09, SD = 3.75$). U ostalim s obzirom na dob nije dobivena statistički značajna razlika: empatijska briga ($F(4,57) = 1.94, p = 0.12$), preuzimanje perspektive druge osobe ($F(4,57) = 2.35, p = 0.07$) te osobna uznemirenosti ($F(4, 57) = 1.49, p = 0.22$).

Na dimenzijama prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja nisu utvrđene statistički značajne razlike s obzirom na dob ispitanica. Dobiveni rezultati na dimenzijama prosocijalnog ponašanja su: javno prosocijalno ponašanje ($F(4,57) = 1.37, p = 0.26$), anonimno prosocijalno ponašanje ($F(4,57) = 0.05, p = 0.99$), prosocijalno ponašanje u kriznim situacijama ($F(4,57) = 1.03, p = 0.40$), emocionalno prosocijalno ponašanje ($F(4,57) = 0.93, p = 0.45$), suradnja ($F(4,57) = 1.26, p = 0.99$) i altruizam ($F(4,57) = 1.95, p = 0.12$).

Rezultati dobiveni na dimenzijama samopoštovanja su: dopadljivost/socijalna prihvaćenost ($F(4,57) = 0.43, p = 0.45$), zadovoljstvo/osjećaj vrijednosti ($F(4,57) = 0.83, p = 0.51$), kontrola sudbine/vrijednost postojanja ($F(4,57) = 1.69, p = 0.17$), determinizam/važnost ($F(4,57) = 1.13, p = 0.35$) i otpornost ($F(4,57) = 1.25, p = 0.30$).

ANOVA se također koristila za ispitivanje razlika između dimenzija s obzirom na godinu studija. Ispitanice su podijeljene u 4 skupine: studentice prve godine, studentice druge godine, studentice treće godine te studentice završnih godina (četvrte i pete godine).

Rezultati pokazuju da u ispitivanim dimenzijama empatije nisu utvrđene statistički značajne razlike s obzirom na godinu studija: empatijska briga ($F(3,57) = 0.25, p = 0.87$), mašta ($F(3,57) = 0.37, p = 0.78$), preuzimanje perspektive druge osobe ($F(3,57) = 0.61, p = 0.61$) te osobne uznemirenosti ($F(3, 57) = 0.58, p = 0.63$).

Dobiveni rezultati za prosocijalno ponašanje također nisu pokazali statistički značajne razlike s obzirom na godinu studija: javno prosocijalno ponašanje ($F(3,57) = 1.87, p = 0.15$), anonimno prosocijalno ponašanje ($F(3,57) = 0.10, p = 0.96$), prosocijalno ponašanje u kriznim situacijama ($F(3,57) = 0.66, p = 0.58$), emocionalno prosocijalno

ponašanje ($F(3,57) = 0.85, p = 0.48$), suradnja ($F(3,57) = 0.96, p = 0.29$) i altruizam ($F(3,57) = 1.35, p = 0.12$).

Niti na dimenzijama samopoštovanja nisu utvrđene značajne razlike s obzirom na godinu studija: dopadljivost/socijalna prihvaćenost ($F(3,57) = 2.23, p = 0.45$), zadovoljstvo/osjećaj vrijednosti ($F(3,57) = 1.22, p = 0.51$), kontrola sudbine/vrijednost postojanja ($F(3,57) = 2.27, p = 0.17$), determinizam/važnost ($F(3,57) = 1.13, p = 0.35$) i otpornost ($F(3,57) = 1.25, p = 0.30$).

U trećem zadatku ispitana je povezanost između empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja. Kako bi se ispitala povezanost između njihovih dimenzija, izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije. Rezultati su prikazani u Tablici 6, Tablici 7 i Tablici 8.

Tablica 6 Povezanost između dimenzija empatije te povezanost dimenzija empatije s dimenzijama prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja

	Empatijska briga	Mašta	Preuzimanje perspektive druge osobe	Osobna uznemirenost
Mašta	0.139	1		
Preuzimanje perspektive druge osobe	0.125	0,334(*)	1	
Osobna uznemirenost	0.118	0,199	0.239	1
Javno prosocijalno ponašanje	-0,048	-0,252	0.022	0,268(*)
Anonimno prosocijalno ponašanje	-0,146	-0,037	0,118	-0,074
Prosocijalno ponašanje u kriznim situacijama	0,357(**)	0,171	0,503(**)	0,163
Emocionalno prosocijalno ponašanje	0,046	0,267(*)	0,449(**)	0,033
Suradnja	0,011	0,214	0,378(**)	-0,025
Altruizam	0,214	0,186	-0,023	0,036
Dopadljivost/socijalna prihvaćenost	0,112	0,240	0,263(*)	0,076
Zadovoljstvo/osjećaj vrijednosti	0,083	0,281(*)	0,333(*)	-0,360(**)
Kontrola sudbine/vrijednost	-0,061	0,121	0,271(*)	-0,350(**)

postojanja				
Determinizam/važnost	0,109	0,003	-0,156	-0,354(**)
Otpornost	0,178	0,270(*)	-0,019	-0,159

* p < 0.05; ** p < 0.01

Iz Tablice 6 može se uočiti statistički značajna pozitivna povezanost između empatijske brige i prosocijalnog ponašanja u kriznim situacijama, mašte i preuzimanja perspektive druge osobe, emocionalnog prosocijalnog ponašanja zadovoljstva/osjećaja vrijednosti te otpornosti. Dimenzija preuzimanje perspektive druge osobe značajno pozitivno je povezana s prosocijalnim ponašanjem u kriznim situacijama, emocionalnim prosocijalnim ponašanjem, suradnjom, dopadljivošću/socijalnom prihvaćenosti, zadovoljstvom/osjećajem vrijednosti te kontrolom sudbine/vrijednosti postojanja. Osobna uznemirenost pozitivno je povezana s javnim prosocijalnim ponašanjem, a negativno sa zadovoljstvom/osjećajem vrijednosti, kontrolom sudbine/vrijednosti postojanja i determinizmom/važnosti.

Tablica 7 Povezanosti između dimenzija prosocijalnog ponašanja te povezanost dimenzija prosocijalnog ponašanja s dimenzijama samopoštovanja

	Javno prosocijalno ponašanje	Anonimno prosocijalno ponašanje	Prosocijalno ponašanje u kriznim situacijama	Emocionalno prosocijalno ponašanje	Suradnja	Altruizam
Anonimno prosocijalno ponašanje	0,126	1				
Prosocijalno ponašanje u kriznim situacijama	-0,138	0,276(*)	1			
Emocionalno prosocijalno ponašanje	-0,070	0,378(**)	0,657(**)	1		
Suradnja	-0,018	0,561(**)	0,406(**)	0,685(**)	1	
Altruizam	-0,372(**)	-0,290(*)	0,218	0,167	0,064	1
Dopadljivost/socijalna prihvaćenost	0,004	-0,108	0,294	0,048	-0,049	1
Zadovoljstvo/osjećaj vrijednosti	-0,381(**)	0,097	0,351(**)	0,297(*)	0,119	0,221
Kontrola sudbine/vrijednost postojanja	-0,196	-0,118	0,175	0,224	0,231	0,287(*)

Determinizam/važnost	-0,209	-0,290(*)	0,009	-0,034	0,152	0,364(**)
Otpornost	-0,256	-0,110	0,352(**)	0,265 (*)	0,396(**)	0,076

Iz Tablice 7 može se uočiti statistički značajna negativna povezanost između javnog prosocijalnog ponašanja i altruizma te zadovoljstva/osjećaja vrijednosti. Utvrđena je statistički značajna pozitivna povezanost između anonimnog prosocijalnog ponašanja i prosocijalnog ponašanja u kriznim situacijama, emocionalnog prosocijalnog ponašanja te negativna povezanost s altruizmom i determinizmom/važnosti.. Dimenzija prosocijalnog ponašanja u kriznim situacijama značajno je pozitivno povezana s emocionalnim prosocijalnim ponašanjem, sa suradnjom, zadovoljstvom/osjećajem vrijednosti i s otpornosti. Emocionalno prosocijalno ponašanje značajno je povezano sa suradnjom, zadovoljstvom/osjećajem vrijednosti i s otpornosti. Također je vidljiva značajna pozitivna povezanost između suradnje i otpornosti te altruizma sa kontrolom sudbine/vrijednosti postojanja i determinizmom/važnosti.

Tablica 8 Povezanosti između dimenzija samopoštovanja

	Dopadljivost / socijalna prihvaćenost	Zadovoljstvo /osjećaj vrijednosti	Kontrola sudbine /vrijednost postojanja	Determinizam /važnost	Otpornost
Zadovoljstvo/osjećaj vrijednosti	0,221	1			
Kontrola sudbine/vrijednost postojanja	0,287(*)	0,499(**)	1		
Determinizam /važnost	0,364(**)	0,431(**)	0,328(*)	1	
Otpornost	0,076	0,303(*)	0,366(**)	0,174	1

Iz Tablice 8 može se uočiti statistički značajna pozitivna povezanost između dopadljivosti/socijalne prihvaćenosti i kontrole sudbine/vrijednosti postojanja te determinizma/važnosti. Vidi se pozitivna povezanosti između zadovoljstva/osjećaja vrijednosti i kontrole sudbine/vrijednosti postojanja, determinizma/važnosti te otpornosti. Utvrđena je i pozitivna povezanost između kontrole sudbine/vrijednosti postojanja i determinizma/važnosti i otpornosti.

5.7. RASPRAVA

5.7.1. Empatija, prosocijalno ponašanje i samopoštovanje

Obradom podataka, utvrđeno je da je empatija relativno visoka, dok je i samopoštovanje srednje visoke, a prosocijalno ponašanje nije u potpunosti razvijeno kod ispitanica. Hipoteza da postoji visoka razina empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja kod budućih odgojiteljica time je samo djelomično potvrđena. Promatrajući dimenzije empatije vidimo da empatička briga kojom se mjeri suosjećanost i briga za druge ljude pokazuje da buduće odgojiteljice imaju dovoljno razvijenu sposobnost istinske sućuti prema drugim osobama. Aspekt mašte nam pokazuje u kojoj mjeri ispitanice mogu vizualizirati i uživjeti se u ulogu i osjećaje likova iz knjiga, filmova ili predstave, a prema dobivenim rezultatima vidimo da je mašta kod njih razvijena. Preuzimanje perspektive druge osobe je dimenzija kojom se mjeri vještina stavljanja „u tuđu kožu“ odnosno mogućnost osobe da se zamisli u situaciji u kojoj se druga osoba nalazi, razumije postupke i suosjeća s njom. Rezultati pokazuju da buduće odgojiteljice imaju dosta razvijenu tu sposobnost. Posljednji aspekt empatije je osobna uznemirenost koja je također razvijena kod ispitanica što znači da se loše osjećaju zbog nesreće drugih ljudi. Ovakvi rezultati potvrđuju postavljenu hipotezu. To nam govori da će buduće odgojiteljice vjerojatno biti dobar model djeci za razvoj empatije.

Nadalje, dimenzija prosocijalnog ponašanja, javno prosocijalno ponašanje kojom se mjeri pružanje pomoći osobi u nevolji uz prisustvo drugih ljudi pokazuje nešto lošije rezultate. Aspekt anonimnog prosocijalnog ponašanja mjeri pomaganje ljudima u potrebi bez da oni znaju od koga su dobili pomoć, prosocijalno ponašanje u kriznim situacijama mjeri pomaganje osobama koje se nalaze u stvarnoj potrebi ili situaciji opasnoj po život, aspekt emocionalnog prosocijalnog ponašanja mjeri pozitivno postupanje prema drugima kada se nalaze u teškoj emocionalnoj situaciji, suradnja mjeri pružanje pomoći osobi koja od njih to traži, a altruizam mjeri pružanje pomoći uz očekivanje nagrade ili potpuno nesebično, ne očekujući nikakvu korist. Svi aspekti, osim javnog prosocijalnog ponašanja, više su razvijeni kod budućih odgojiteljica što nam govori da ispitanice zbog prisustva drugih ljudi možda očekuju da će netko drugi pomoći osobi u nevolji. U svakom slučaju, buduće odgojiteljice trebale bi biti više uključene u javno prosocijalno ponašanje kako bi kod djece

razvijale takvo ponašanje. Prema tome, prije negoli odgojiteljica traži nešto od djeteta, mora promotriti sebe i svoje postupke, te ukoliko postoji potreba za promjenom poraditi na svom osobnom i profesionalnom razvoju. Hipoteza o razvijenom prosocijalnom ponašanju većim dijelom jest potvrđena.

Posljednja ispitivana varijabla je samopoštovanje koje je u ovom istraživanju promatrano kroz pet dimenzija. Prva je dopadljivost/socijalna prihvaćenost kojem se mjeri koliko osoba sebe smatra poželjnom i prihvaćenom od drugih ljudi. Druga, zadovoljstvo/osjećaj vrijednosti, mjeri ima li osoba pozitivno mišljenje o sebi i mijenja li ono zbog drugih ljudi. Treća dimenzija, kontrola sudbine/vrijednost postojanja, mjeri vjerovanje osobe u sebe i svoje vrijednosti te smatra li da sama upravlja svojim postupcima. Četvrta dimenzija, determinizam/važnost, mjeri koliko osoba smatra da je dosadna drugima, da je drugi ljudi mogu iskorištavati i smatra li da postiže uspjehe zahvaljujući trudu, a ne dobroj sreći. Peta dimenzija, otpornost, mjeri razinu motiviranosti i smatranju sebe pouzdanom osobom. Rezultati pokazuju da nisu svi aspekti samopoštovanja visoko razvijeni kod budućih odgojiteljica, što pomalo zabrinjava jer je pitanje u kojoj će one mjeri moći pozitivno utjecati na razvoj samopoštovanja kod djece s kojom rade.

5.7.2. Empatija, prosocijalno ponašanje i samopoštovanje s obzirom na dob i godinu studija

Prema dobivenim rezultatima pri ispitivanju razvijenosti empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja s obzirom na dob pokazalo se da je jedino za maštu, kao dimenziju empatije, dobivena statistički značajna razlika u kojoj su najveće rezultate postigli studenti stariji od 23 godine, potom 21-godišnjaci, a najslabije je razvijena kod studenata koji imaju 22 godine. Za ostale dimenzije empatije, kao i za sve dimenzije prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja nisu utvrđene razlike. Ni za jednu dimenziju ove tri varijable nisu utvrđene razlike s obzirom na godinu studija. Rezultati pokazuju da razvijenost ispitivanih kompetencija ne ovisi o starosnoj dobi i stupnju obrazovanja već je pod utjecajem drugih čimbenika. Prema dobivenim rezultatima hipoteza da će studenti viših godina studija i veće starosne dobi pokazivati veću razvijenost empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja u odnosu na studente nižih godina studija i mlađe starosne dobi nije potvrđena.

5.7.3. Povezanost empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja

Iz Tablica 6, 7 i 8 vidimo da između velikog broja dimenzija postoji pozitivna značajna povezanost, ali isto tako vidimo da se između nekih dimenzija javlja negativna značajna povezanost. Od 86 mogućih povezanosti među dimenzijama, za 38 je dobivena statistički značajna povezanost, čime je potvrđena hipoteza da postoji povezanost između empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja, premda je ona uglavnom niska. Empatičnije odgojiteljice su prosocijalnije i imaju veće samopoštovanje.

Ivon i Sindik (2008) pronalaze pozitivnu povezanost između emocionalne empatije i mašte odgojiteljice s prosocijalnim i agresivnim ponašanjem djece te s dječjom igrom. U istraživanju koje je Sindik proveo 2010. godine povezanosti emocionalne kompetencije, mašte i empatije odgojiteljica ne pronalazi statistički značajnu povezanost iako je pretpostavio suprotno.

6. ZAKLJUČAK

Empatija, prosocijalno ponašanje i samopoštovanje su vještine na čiji razvoj znatno utječu izvanjski čimbenici, ne sazrijevaju sami od sebe već se uče te ih treba poticati i razvijati. Odgojiteljice kao osobe koje veliki dio vremena provode s djecom moraju imati visok stupanj razvijenosti tih osobina kako bi pomogle djetetu u zdravom socijalno – emocionalnom razvoju kako bi djeca učinkovito mogla razumjeti sebe i druge ljude. Kako bi dijete bilo sposobno razumjeti emocije drugih i na odgovarajući način reagirati na njih, prije svega mora naučiti prepoznati i ovladati svojim emocijama. Tek tada će dijete biti sposobno staviti se u poziciju drugoga, suosjećati s njim i racionalno razumjeti uzrok pojave takvoga stanja. Nakon što je dijete razvilo određen stupanj empatičnosti ono će moći početi postupati prosocijalno. Prosocijalno ponašanje definira se kao voljno pružanje pomoći drugima. Temeljno obilježje prosocijalnog postupanja je pozitivan učinak kao što je pružanje verbalne ili fizičke potpore osobi koja se nalazi u nevolji, surađivanje s drugima, volontiranje, humanitarno darivanje itd. Ono može biti motivirano unutarnjim i vanjskim čimbenicima. Kada se govori o prosocijalnom ponašanju potaknutom unutarnjim motivima govori se o altruizmu, nesebičnom ponašanju dok kod prosocijalnog ponašanja motiviranog izvanjskim čimbenicima osoba očekuje osobnu korist.

Također je važno postizanje adekvatne psihološke razine pri čemu je izrazito bitno imati zdravu sliku o sebi. Samopoštovanje nam pomaže da zavolimo i prihvatimo sebe sa svim manama i vrlinama, da vjerujemo svojim mogućnostima i poštujemo druge ljude. Dobiveni rezultati u ovom istraživanju empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja pokazuju da je empatija najviše razvijena, dok su prosocijalno ponašanje i samopoštovanje slabije razvijeni kod budućih odgojiteljica, pa bi svakako bi bilo poželjno razvijati te vještine. Ograničenje ovog istraživanja je premalen broj ispitanika pa je broj po svakoj godini studija vrlo mali za uspoređivanje. Ono što bi bilo korisno za daljnja istraživanja je ispitati razinu empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja kod odgojiteljica te usporediti rezultate.

7. POPIS LITERATURE

1. ALEXANDER, J. J. i SANDAHL, D. I. (2018.) *Danski odgoj djece*. Zagreb: Puls
2. ARONSON, E., WILSON, D. T. i ARKET, M. R. (2005.) *Socijalna psihologija*. Četvrto izdanje. Zagreb: Mate.
3. BIERHOFF, W. H. (2002.) *Prosocial behaviour*. East Sussex: Psychology press.
4. BRAJŠA-ŽGANEC, A., RABOTEG-ŠARIĆ, Z., i FRANČIĆ, R. (2000.). Dimenzije samopoimanja djece u odnosu na opaženu socijalnu podršku iz različitih izvora. *Društvena istraživanja*, 9(6(59)), 897-912.
5. BRATANIĆ, M. (2002.) *Paradoks odgoja*. III. Izdanje. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
6. CARLO, G., HAUSMANN, A., CHRISTIANSEN, S. i RANDALL, B. A. (2003.) Sociocognitive and Behavioral Correlates of a Measure of Prosocial Tendencies for Adolescents. *The Journal of Early Adolescence*, 23(1), 107-134.
7. HOFFMAN, M. (2000.) *Empathy and moral development*. Cambridge: Cambridge university press.
8. <https://seop.illc.uva.nl/entries/empathy/> (Pristupljeno: 20.07.2019)
9. <https://www.verywellmind.com/what-is-prosocial-behavior-2795479> (pristupljeno 20.07.2019)
10. IVON, H. i SINDIK J. (2008.) Povezanost empatije i mašte odgojitelja s nekim karakteristikama ponašanja i igre predškolskog djeteta. *Magistra ladertina*, 3(3), 21-38.
11. KALIN, B. (2008.) *Povijest filozofije*. Zagreb: Školska knjiga.

12. KATZ, L. G. i MCCLELLAN, E. D. (2005.) *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije: uloga odgajatelja i učitelja*. Zagreb: Educa.
13. KERESTEŠ, G. (2005.) *Mjerenje agresivnog i prosocijalnog ponašanja školske djece: Usporedba procjena različitih procjenjivača*. Zagreb: Filozofski fakultet.
14. LACKOVIĆ-GRGIN, K. i PENEZIĆ, Z. (2018.) *Ličnost: razvojno psihološka perspektiva*. Zagreb: Naklada slap.
15. PENNER, L. A., i FINKELSTEIN, M. A. (1998). Dispositional and structural determinants of volunteerism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(2), 525–537.
16. PIANTA, C. R. i STUHLAM, W. M. (2004.) Teacher – Child Relationships and Children’s Succes in the First Years of School. *School Psychology Review*, 33(3), 444-458..
17. POKRAJAC-BULIAN, A. i TATALOVIĆ, S. (2001.) Mjerenje spolnih i dobnih razlika u empatiji višedimenzionalnim pristupom. *Psihologijske teme*, 10, 77-88.
18. RABOTEG-ŠARIĆ, Z. (1995). *Psihologija altruizma*. Zagreb: Alinea.
19. ROBSON, P. (1989.) Development of a new self-report questionnaire to measure self esteem. *Psychological Medicine*, 19(2), 513-518.
20. RONČEVIĆ, A. i VIČEVIĆ, M.(2008.) *Univerzalna istina u razvijanju osobnih i profesionalnih kompetencija odgajatelja i učitelja*. Zadar.
21. SHAPIRO, E. L. (1998.) *Kako razviti emocionalnu inteligenciju djeteta*. Zagreb: Mozaik knjiga.
22. SINDIK J. (2010.) Povezanost emocionalne kompetencije te mašte i empatije odgojitelja sa stavovima o darovitoj djeci. *Život i škola*, 56(24), 65-90.

8. SAŽETAK

Temeljni cilj završnog rada bio je istražiti stupanj razvijenosti empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja budućih odgojiteljica, postoje li razlike u stupnju razvijenosti tih osobina s obzirom na dob i godinu studija te postoji li povezanost između njih. U istraživanju je sudjelovalo 58 studentica predškolskog odgoja. Prva hipoteza da postoji visoka razina empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja nije u potpunosti potvrđena zbog nižih rezultata dobivenih za javno prosocijalno ponašanje i srednjih rezultata na dimenzijama samopoštovanja. Druga hipoteza da će studentice viših godina studija i veće starosne dobi pokazivati veću razvijenost empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja u odnosu na studentice nižih godina studija i mlađe starosne dobi nije u potpunosti potvrđena jer je jedino za maštu, kao dimenziju empatije, dobivena statistički značajna razlika u smjeru veće mašte kod najstarijih studentica. Ostale dimenzije nisu pokazale razlike s obzirom na dob i godinu studija. Treća hipoteza da postoji pozitivna povezanost između empatije, prosocijalnog ponašanja i samopoštovanja potvrđena je jer se između velikog broja dimenzija javlja značajna povezanost, premda niska. Odgojiteljica, kao odgojno – obrazovna djelatnica treba imati visok stupanj razvijenosti svih kompetencija što nimalo nije jednostavno. Stoga je važno da odgojiteljica neprestano radi na svom osobnom i profesionalnom rastu i razvoju jer jedino voljom, trudom i radom moguće je postići promjenu.

Ključne riječi: empatija, prosocijalno ponašanje, samopoštovanje, odgojiteljice, predškolski odgoj

9. SUMMARY

The core aim of this study was to investigate the level of development of empathy, prosocial behavior and self-respect of future educators; whether there are differences in these characteristics according to the age and year of study and whether there is a correlation between them. The study involved 58 pre-school education students. The first hypothesis stating that there is a high level of empathy, prosocial behavior, and self-respect has not been fully validated because of lower scores obtained for public prosocial behavior and average scores for self-esteem levels. The second hypothesis that students of higher years of study and older age will show a higher level of empathy, prosocial behavior and self-respect compared to students of lower years of study and younger age is neither fully validated because the only statistically significant difference found was for imagination, as a form of empathy, in the oldest students. Other dimensions did not show any differences with respect to age and year of study. The third hypothesis stating that there is an association between empathy, prosocial behavior, and self-respect is confirmed because significant correlations, even though low, occur between a great number of those traits. An educator, as an educational worker, should have a high level of development of all competences, which is not simple at all. Therefore, it is important for the educator to constantly work on their personal and professional growth and development, because only through will, effort and work change can be achieved.

Key words: empathy, prosocial behavior, self-respect, educator, pre-school education